

Bújtatott történelem, rejtett identitás

Szakál Gyula: Túlélési stratégiák, hatalmi manipulációk a szlovákiai magyarság körében (1957-2000). Budapest-Győr-Pozsony, MTA Politikai Tudományok Intézete - Műhely Kht. - Nemzetiségi Dokumentációs Centrum 1997. 168 p.

Mint minden nagyra nőtt diszciplínának, a lassan legitimitást nyerő hungarológiának is megvannak a jeles tudorai, évkönyvei, fórumai, akik közé és ahová körön kívülről betörni igen küzdelmes feladat. Még küzdelmesebb, ha a szerző vidéki, ha státusa nem követel „a priori” elismerést, s ha nem sorjáznak neve alatt kötetek a könyvtári katalógusokban. Egyfajta „bekerülési stratégiának” kell érvényesülnie szakmai körökben, hogy az alanyi szerző aprólékos gyűjtőmunkával, finom elemzésekkel szerzett ismeretei figyelemre érdemesüljenek, s közismert tény, hogy ez mily sokaknak rendre nem sikerült.

Szakál Gyula esetében is efféle debütálásról van szó. Most megjelent kötete bizonyos keveseket fog szakmai vitára serkenteni, s vélhetően méltatlanul kevesen lesznek művének határon túli referensei is. Előre kell bocsátanom: nem a szerző hibája miatt. Épp ezért szükséges a kötetéről érdemi kritikai megjegyzéseket összegezni, bizonyos értelemben „felrázó” szándékkal, legalább a magyar társadalomtudományi közgondolkodás elé bocsátandó kérdések formájában.

Szakál Gyula munkája számos szempontból eltér egyfelől a nálunk bevett „hungarológiai” típusú szakirodalomtól, másfelől nemcsak hangütését, hanem módszerét tekintve is különbözik a szlovákiai magyar szakirodalom bevált tónusaitól. Egyfajta hibrid műfajú historiko-politiko-informatológiai szándékú forrástanulmány. Stílári kevertsége, egyéni hangja egyszerre erénye is, hibája is. A szerző mint történész a győri *Műhely* című kiváló folyóirat szerkesztője, egy sor eddig publikált dolgozatában a polgárosodás, a helyi identitás, a városlakú-mentalitás regionális sajátosságainak körülírásával foglalkozott, s érzékenyen láttatta a mindennapi lét technikáinak, a hazai civil társadalom életmódjának számos alapvonását, variációját (leginkább Győr városának XIX.-XX. századi modernizációs átalakulásában). Mostani kötetét, amely tematikai megújulást mutat korábbi elemzéseire képest, úgy találja a könyv ismertetője mint a „rejtett dimenziókat feltáró korszerű szemléletnek örvendetes bizonyítékát”, melynek segítségével „a hatalom, a politika, a manipulációk és a kisebbségi magyarság túlélési stratégiáiba pillanthatunk be”. A szerzői szándék fölöttébb izgalmas, hiszen nemcsak a hazai történettudományi irányzatok felfrissítésre szolgálhat ez a törekvés, hanem hidat alkothat a hazai nyilvánosságtörténet, a kortárs politikatudomány és a szimbolikus politikai elemzések között is.

„Forrásként a társadalmi nyilvánosság egyik fontos területét, a sajtót választotta” - igazít el a kötet ismertetője, amelyet a szerző pontosít a bevezetőben: a szlovákiai *Hét* című hetilap néhány kiválasztott évfolyamának (1957, 1968, 1977, 1990) tartalomelemzését és kommentálását vállalta. A kötet hátlapján közölt ismertető szerint: „A szerző tartalomelemzéssel és különféle kommunikációtechnikai eszközökkel feltárta a diktatúra nyelvét és a kisebbség túlélési stratégiáit”, bizonyítva azt a tételét, mely szerint „a verbális erőszak, a korlátozó, irányító és erőltető hatalmi nyelv mögött mindig megtalálható az emberi találékonyság és a nemzeti élniakarás”.

Szakál Gyula és kötete kétségbevonhatatlan érdeme, hogy teljesíti a hungarológiai kutatások intézményesült programjaiból a nyolcvanas évek első harmada óta szembeszökően megvalósulatlanul maradt célt: a Magyarországi Kutató Csoport (később Intézet) egyik nagyszabású terve volt akkoriban (a részben elkészült kutatások mellett) a külhoni magyarság léthelyzetét feltáró, áttekintő elemzés, amely a kisebbségi egzisztálás szociológiai, politikai és kulturális identitást körvonalazó dimenzióit a helyi értelmiség segítségével épülő városantropológiai felmérésekkel, illetve sajtóelemzésekkel tette volna megismerhetőbbé.

(Jelen sorok írója maga is részt vállalhatott akkoriban a jugoszláviai, főként a vajdasági városfejlődés, illetve a romániai falupusztítást megelőző erdélyi városiasodás történeti folyamatainak elemzésében, s ugyancsak a mérvadó helyi sajtó alapján próbálta megfejteni a latens társadalmi átalakulás kisebbségi jellegzetességeit.) Szakál Gyula hiánypótló munkát írt tehát, amelynek a jövőben helye lesz a szlovákiai magyarsággal kapcsolatos alapvető szakirodalom polcán. Amit alább kritikai kifogásaim közé elegyíték az mindenképpen az elemzés értékeinek s a vállalat fontosságának aláhúzása mellett megfogalmazható tudományos teljesítményből ered, s úgy vélem, sokan lesznek, akik számára a szerző eleddig soha át nem látott összefüggéseket világít meg.

Szakál kötete a szlovákiai magyarság második világháború utáni létkörülményeit taglalja, mégpedig olyan aspektusból, amely egyaránt figyelemmel kíséri a „hivatalos” nemzetiségpolitika sorsdöntő lépéseit és a mintegy 600 ezres létszámú kisebbségi magyarságvédekező rutinjait, a „szocialista nemzetállami” asszimilációs stratégiákat, valamint azokat a kisebbségvédelmi céljait időnként nyíltan a hatalom szolgálatának alárendelő ideológiákat is, amelyek a CSEMADOK hatására „épültek” be a kisebbségi gondolkodásba.

A szerző a vállalt témakör kifejtésében látszólag időrendet tart 1957 és 1990 között, történeti analízisei és kommentárjai azonban át- meg átcikáznak olykor a jelzett évtizedeken, s emiatt időnként egy-egy kifejtésre érdemes gondolatmeneten néhány politikai töltetű érv kedvéért rendre átszökell. Ezt alkalmasint őszintén sajnálhatjuk, annál is inkább, mert egyes korszakokat minősítő gondolatmenetei újra meg újra visszaköszönnek. Egészében olybá tűnik, mintha egy nagyobb ívű tanulmány lenne kötetformára átkomponálva, utólag bevágott alcímekkel, amelyek gyakorta igen sokatmondóak, de számos ízben, még mielőtt az igényes kifejtésre sor kerülne, újabb alcím tolakszik elő; mindez publicisztikai megoldásként kiváló, a rigorózus tudományosságtól azonban idébb van. Egyszer-párszor tanúi vagyunk annak is, hogy a szinte kötetnyi mondandót ígérő hangzatos alcím (például a 82. oldalon: „Feszültségek és megoldási lehetőségek”) mindössze egyetlen évről számol be, sőt, csupán csak 1968 áprilisának sajtója alapján körvonalazza az 1960-as évek végére jellemző konfliktushelyzetet, ezen belül is javarészt arra világít rá, milyen morális alapja volt a kisebbségi politikai képviselőnek, amelynek több mint harminc esztendőnyi sérelmi politikát kellett „politikaképes” formában tárgyalnia... A szerző időnként tanárosan aprólékos, máskor akadémikus-nagyvonalúan kezel olyan történeti sorspillanatokot, amelyeknek értelmezésére mások egész kötetet szánnának (például 1956-57, 1968, 1989-90 eseményeire érdemes lett volna megkülönböztetett figyelmet fordítania).

A szerzői témakezelés és arányérzék szabadsága persze kívülről aligha korlátozható. Szakál kötetében végül is arányos képet találunk a szlovákiai magyarság belső nyilvánosságát és reprezentált politikai valóságát érintő alapkérdésekről, s a mű fölöttébb komoly *empirikus* hiányokat pótol. Nem mintha a szlovákiai magyar sajtóban nem lenne önreflexiós hajlandóság (épp ellenkezőleg: Fábry Zoltán, Dobos Lajos, Zalabai Zsigmond, Janics Kálmán, Turczell Lajos és mások publicisztikája szép példái ennek), hanem mert Szakál Gyula nem az ismert kisebbségi sérelmi pozícióból ítélkezik, nem kényszerül rá félreérthetetlen hízelgésre az ismeretlen cenzornak címzett mondatokban, s a párthűség vagy a kisebbségért érzett felelősségteljes félelem sem kényszeríti, hanem kritikus kívülállóként tud értékelni, egyúttal belelát a folyamatokba, érti az újság nyelvét és rejtett üzeneteit, tehát önfegyelmelés helyett az értelmezésre fordíthatja figyelmét. Kötetében áttekinti a térség kisebbségpolitikai folyamatait, s magabiztosan eligazodik köztük, hogy azután egyfajta „megértő szociológia” értelmében „megértő nyilvánosságtörténetet” rajzoljon ki a korszak eseménytörténetéből. Az empatikus szerzői szerepből azonban egyszer-máskor mintha kilépne néhány mondat vagy bekezdés erejéig, s egy-egy mondandójára olykor többször is visszatér (például a területrendezési praktikákkal vagy a „magyarnak maradni” kívánalom recitálásával kapcsolatosan). Ilyen esetekben nemcsak „beszélő”, közvetítő, értelmező szerepet vállal,

hanem „belebeszélő” tálalásmóddal hoz tudomásunkra jelenségeket. Ezzel együtt végül is plasztikus képet kapunk a szlovákiai magyarság életéselyeiről, megmaradásának döntő motívumairól, átlátva a hatalmi presszió megnyilvánulásának egyes szakaszait, s ezek jellemző jegyeit, változó szituációit és átértelmeződő szerepelvárásait.

A szlovákiai magyarság túlélési esélyeinek, lehetőségeinek, szocializmustörténeti stratégiáinak változása igen plasztikusan jelenik meg a kötet lapjain, de miközben a szerző vállalt célja az volt, hogy „kommunikációtechnikai” és politikai nyelvtörténeti megközelítésben mutassa meg a folyamatokról kialakuló képet, aközben keveredni látszik (nem csak a sajtónyelv hangzatos-patetikus szókészlete miatt) *a nemzetiség, a kisebbség, a kulturális kisebbség* és *az etnikum* fogalma; olykor maga is jogos kritikával illeti a bombasztikusan hamis „szocialista nemzet” vagy a „proletár nemzetköziség” kifejezéseket, mégsem helyezi el egyértelműen a nemzetiséget nemzethez viszonyított státusában, sőt hiányozni látszik a forráskritika is, elmarad a sajtószövegek „dekódolása”, a gesztusértékű üzenetek desiffrózása szintűgy. Nem mintha nem volna célzott olvasója ennek a kötetnek, de az egyszerű érdeklődőn túli szakmai közegben fölmerülhet a kétely: vajon a *Hét* mint választott orgánum egyedüli, a mindennapi élettől, a kormány- és párthatározatok érvényesülésétől, külpolitikai programoktól, nemzetközi egyezményektől, polgárjogi mozgalmaktól független torzításmentes tüköre, egyben empirikus bázisa lehet-e a csehszlovák kisebbségpolitikának?

A szerző több ízben kevesebbet árul el a hivatalos cenzor „tiltott” szövegek és a vélt olvasói reflexiók, a befogadók felfogáskülönbségéről, mint amennyit ígér. A sajtó mondanivalója, a cikkek címei, „üzenetei” számos esetben szerzői véleményt, fortélyt takarnak, így Szakál Gyula értelmezésében sajátos fogalmazástechnikák tanúi lehetünk, burkolt megnyilatkozások, hasonulások és csúsztatások, belenyugvó gesztusok és hamis azonosulások felfedezőivé válhatunk- de ebben a szerző olykor kevesebbet segít, mint amennyit célszerű vagy lehetséges volna, s nem könnyíti meg annak megértését, hogy végül is milyen ideológiai praktika, „ellenformanyelv” idézi elő a kisebbség verbális elnyomását a sajtón keresztül. Ugyanakkor ő maga azt állítja, hogy a „sematikus felszín” alatt ádáz verbális küzdelem folyt a túlélésért, vagy ami még izgalmasabb: a hatalom beszédmódjának „elértéséért”. Gyakorta beszél a hatalomról, de empirikus szociológiai fogalomkészlet hiányában adós marad „a hatalom” elméleti értelmezésével. Habermasra hivatkozva földézi, hogy egyes nézetek „a társadalmi kommunikációt a valódi cselekvések kiemelt aktomként kezelik...”-de elmulasztja megnevezni azokat, akik így tesznek. Viszont olyan „egységesnek” láttatja „a hatalom” falanxát, mintha az egynemű közeg volna, holott ismerjük - egyebek közt - Ota Sik vagy Z. Mlynar e korszak hatalmi csúcsapparátusára vonatkozó érveit, visszaemlékezéseit, melynek megosztottsága éppoly látványos volt, mint amilyen folytonos.

A szerző következtetései, részlemzéseinek hitelessége mindemellet a szlovákiai magyarság számára is bizonyonnyal elfogadhatók lehetnek. Ha nem is „helyettük”, de körülményeikről fogalmazza meg igen éleslátóan, hogy a többségi intolerancia, a rejtett vagy vállalt államnacionalizmus sajnálatos módon összefügg a demokratikusnak mondható periódusokkal, a „rendszerváltásokkal” és reformkorszakokkal, az ideológiai merevség oldódási szakaszaival. Ugyanakkor nem érthetünk egyet a szerzővel abban a feltételezésben, amelyet a pozsonyi képes hetilap címeinek, cikkeinek, fordulatainak, kifejezéseinek és ezek szövegekörnyezetének gyakorisági mutatóival próbál igazolni: hogy ugyanis ezek a szlovákiai magyarság viselkedésformáival, reflexióival és a nyilvánosság egyik meghatározó orgánumának (mentalításra hatást gyakorló) mintáival telítettek. Az ugyan igaz, hogy a nyilvánossághoz való hozzáférés, a társadalmi-politikai képviselő, az intézményes érdekközvetítés szervezeti keretei és ideológiái mindig kézenfekvően tükrözik az állam etnikai, kisebbségjogi és szociokulturális toleranciájának fő vonásait, amelyek a sajtópublikációkban nyíltan vagy rejtetten hordozzák a kisebbségi önidentifikáció tartalmait, s

olykor jól mutatják annak korlátait vagy szabadságfeltételeit - ám korántsem mindig van ez így, s ezért ebből kiindulni vagy itt megrekedni nem igazán szerencsés. Az egyes korszakok publikációinak közvetlen vagy rejtett üzenetei ugyanis csak a fogalmi-nyelvi (formális) reprezentációk egyfajta visszfényét jelentik az uralkodó ideológiák szolgálatában fogant politikai beszédeknek, éppúgy, ahogy nyilvánvalóan minden publikus „szövegben” nyilvános kommunikációban a rejtett biztatások és korlátozások, burkolt közlések, sugalmazások és kényszerek együttese hordozza a politikai szereplehetőségek mintáit. Azonban a „mögöttes” diskurzus, a nyilvános politikai közbeszéd metaforikus tartalmai a manipulált közlések háttérében a dolgok leglényegét adó változásokat is kifejezik, melyekben csak hosszú távon, eszmei „trendek” formájában nyilatkozik meg egy-egy jelentésháló, amelynek egy-egy konstruált foltocskáját átlátni még kevés ahhoz, hogy a társadalmi események, viselkedések és történések inherens összefüggései is leírhatók legyenek. Amit tehát hiányolhatunk, az a magatartás, amely az értelmezésben az egyéni reagálások és társadalmi attitűdök magyarázatát egyfajta kontextuális elemzés részeként valósítja meg. A társadalmi eseményeket, eszméket és hiteket kifejező szimbolikus manipuláció bizonyos tekintetben központi szerepet kaphat a politikai rendszer fenntartásában - ha másként nem, legalább a hatalom stabilitását, a kisebbség jogállapotát, szokásrendjét, félelemszintjét, cselekvő erejének feltételezhető vagy valóságos heveségét, más esetben éppen merevségét illetően-, egyszóval a hatalom legitimitása és illegitimitása terén. A politikai közbeszéd nyilvános jellege, közösségi értelme egyfelől az adott politikai hatalom által jóváhagyott másfelől azonban érvénytelen marad, ha a társadalmi-közösségi jóváhagyás nem erősíti meg. A nyelvi közvetítés tehát mint a társadalmi rend konvencionális szimbólumkészlete forrása ugyan a hatalomteremtésnek és -gyakorlásnak, ám ha a politikailag kódolt szövegek önkényesen kinyilatkoztatottak, vagyis a jelentéstulajdonítás csupán egyoldalú, mert nincs, aki elfogadja, akkor hatástalan is. A sajtónyelv tehát valóban jelzés és jelentés egyfajta sűrítménye, valamint a közvetlen cselekvést helyettesítő kifejezőeszköz, de csak annyiban tekinthető interakciós eszköznek amennyiben nemcsak „ima”, nemcsak egyféle válasz a politikai ingerekre, hanem közös jelentéssel és elfogadott tartalommal bíró, önmagán túlmutató és interiorizálható jelentéseket hordoz. Mármost ennek a szimbolikus folyamatnak, az újságnyelvnek, a nyilvánosság adott fokának és a vele kapcsolatos befogadói attitűdöknek kevésbé komplex eszköze a tartalomelemzés, hiszen a társadalmi valóság elrendeződésének pusztán külsődleges mintái még nem azonosak a hordozott tartalmakkal. Vagyis a nyelv mint közvetítő funkciójú eszköz integrál és konzervál bizonyos tartalmakat, de ezek egyéni-közösségi-kisebbség értelmezésére még nem következtethetünk belőle.

A szerző kétségtelenül nem arra vállalkozott, hogy expresszív és kognitív tartalmakat, szimbolikus politikai üzeneteket fejtsen meg. Igaza van abban, hogy végül is a kisebbségi magyarság politikai „megszólíttasága”, politikai viselkedésének formái uralmi ideológiák, rendszerkonform intézmények és kényszerítő-készletű szereplők által vannak körülvéve, s e determináltság megannyi formában megjelenik az ismeretközlő, közvélemény-formáló sajtóban, tehát objektiválódik, így utóbb tartalomelemzéssel számos mechanizmusa és célképzete feltárható.

Szakál Gyula érdeme nemcsak az, hogy visszafogott mértékkel közöl szemelvényeket a szocialista éra nemzetiségpolitikai megnyilatkozásaiból, hanem az is, hogy a politikai közbeszéd szlogentárát is jellemzi, számos esetben a deklarációk mögé világít, elvégzi az egyes korszakok publikus sablonjainak történeti és kritikai átértékelését is. Különösen érdekes, amit a kisebbségi magyarság intézményes képviselőjének kontrollszeréről ír, vagyis arról a funkcióról, amely megnehezítette vagy lehetetlenné tette ugyan a kétértelmű jelentések másfajta konfigurációját egy-egy politikai-szépirodalmi írásműben, egyszersmind „ernyőként”, fölülről védte, villámhárítóként óvta az eseményekkel szinkronban élő alkotókat, publicistákat. Egyik fontos megállapítása a szerzőnek, hogy a (cseh)szlovákiai magyarság

képviselői fölismerték a szocializmus elvárásainak, jelesül a kisebbségek homogenizálásának célprogramját, s a hetvenes évek során visszajára fordították annak érveit, mondván: szocialista ember és lojális állampolgár csak magyar nyelven lehet valaki, hatékony dolgozója, a szocializmus építője és a fejlődési célok megértője is csak e feltétel teljesülésével lehet. Ugyanígy jártak el a közös célok megfogalmazásának CSEMADOK-programjaiban: „legyünk kollektívek, ne atomizálódjunk, mert az egységes társadalmi célt csakis úgy szolgálhatjuk, ha összetartunk” - szól a nyilvános politikai üzenet, ám az értelmezési, befogadói körben ez már így hangzik: „a magyar közösség összetartása elemi érdekünk, máskülönben fölhasználhatnak, fölmorzsolhatnak bennünket...!” Épp ezt láttatja a szerző a politikai sajtóközhelyek szintjén is: nem élhető át a hagyomány részeként az egész történeti múlt, a politikai vezetés csakis a marxista történetiszemléletnek megfelelő mozzanatokot népszerűsíti, de nem tiltja, hogy a cseh vagy a szlovák „történelmi hagyományok” mellett a „csehszlovákiai magyar haladó hagyományokat” is megfogalmazzák a kisebbségi sorsban élők, mintha az a forradalmi fejlődési folyamat része lenne... E jelképes beszéd s az ideológiai finomszerkezet elemzése a szerző fő vállalása, beleértve azt is, hogy míg a politikai többség, az államalkotó nemzet tagjai számára az állampolgári apátia a túlélés egyik módja volt, addig ugyanez a kisebbségi sorsba szorultak számára végzetes attitűdnek bizonyulhatott. S abban a rendszerben, melyben a hatalom oldaláról nézve a „politikai egység” értéknek minősült, s egyúttal a nemzetiségi jogok „megvalósításának” kerete is, ott e jogok hiánya az „egységhiány”, a szocializmus hiánya formájában jelentkezett, vagyis az állam erejét gyöngítő, az „ellenség” számára támadási felületet nyújtó jelenségnek minősült, amellyel a szlovákiai magyarság képviselőiben szót emelőik is érvelhettek a felmorzsolási célok ellen. Hiszen „a kisebbség védelme” egyben a „demokrácia védelme” is, hiánya pedig nemcsak a kisebbség megmaradását teszi lehetetlenné, hanem a rendszer sikerét is.

Szakál számos ponton kitér a nyelv szerepére, megismerő és értékelő funkciójára, valamint a társadalmi nyilvánosságot manipuláló politikai diskurzus módjaira, imázsaira, s az utóbbinak igen fontos szerepet tulajdonít. Mint írja: „a diktatúra nyelvének kettészakadása” mellett az 1980-as években már a politikai diskurzusban is jelen van a „második társadalom” tapasztalatainak és védekezési stratégiájának nyelvi formája; sőt, a kommunikáció eszközei a legerősebb hatalmi nyomás idején is eligazító jelzéseket hordoztak a hatalom és az egyének számára egyaránt - de valami miatt a manipuláció korszakában felnőtt generáció ma, a rendszerváltás időszakában kevésbé tud védekezni az ilyen manipuláció ellen, mint korábban.

Az új nyelvtörvény 1990 augusztusától 1996 decemberéig nem tiltotta egyértelműen a kisebbségi nyelvhasználatot - ám a magyar gyerekeknek már 30 százaléka nem az anyanyelvén tanult, s szüleik is aktívan felejtették a magyar szót, így konzerválták a romló nyelvállapotot, ezért a korosztályi örökség egyre szélesebb körben teszi lehetővé a nyelvhasználat további ritkulását és térbeli szűkülését. A büntetőeszközök ma már törvényileg adottak, az elmúlt évtizedben azonban a formálisan bővített kisebbségjogi keretek miatt úgy tűnt, hogy még van esély a nyelvi megmaradásra. Eközben pedig az igazgatáspolitikai döntések, az iskolamegvonások, a nyelvhasználat szokásszintjének korlátozása, az egyetemi nyelvoktatás nehezítése és számos más megoldás még erőteljesebben abba az irányba hatott, hogy a tömbszerű egységben élő szlovákiai magyarság átagolódjék, akkulturálódjék és elszlovákosodjék. Szakál könyvéből csupán egyetlen adatot idézek: azon községek száma, amelyeknek lakossága 90 százalékban magyar volt, az 1960-as évekre 40 százalékkal csökkent, minthogy a kulturálisan egységes magyar területet dupla akkora méretű járásokra osztották föl, elősegítve mind a magyarság kénytelen összezsugorodását, mind pszichés retardáltságát. Ezen tapasztalatokból, valamint abból, hogy egyre szembetűnőbb az intézményes jogvédelem kialakulatlanlansága, és az iskolai nyelvi oktatás hiánya, amely lassú elhalásra ítéli a szlovákiai magyarok nyelvgyakorlási és nyilvános megnyilatkozási lehetőségeit, végül is azt a következtetést vonta le a szerző, hogy „az elmúlt negyven évben

több generáció született és nőtt fel, akiknek gondolkodása, magatartása, mentalitása a megelőző politikai rendszerben alakult ki, formálódott, rögzült, és hat napjainkban”. Ez alighanem cáfolhatatlan állítás, de nem elégséges érv amellet, hogy erre alapozva végbement volna az asszimiláció is.

Egészében véve, Szakál műve még nem teljes körű művelődés- és politikatörténeti összegzés, de a nagyobb szabású forráselemzés olyan korszakos értékeléssé teheti, mely további vizsgálódások egyik alapvető bázisául szolgálhat.

A. Gergely András